

Leea Keto: Kansalaisopisto ja rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomalli (Kuopio 25.8.2016)

1. Taustaa

Esitykseni liittyy väitöskirjahankkeeseen työnimeltään ”Kansalaisopisto sosiaalisen pääoman kasvattajana”. Työssä sosiaalisen pääoman käsitettä lähestytään ensisijaisesti luottamuksen ja verkostojen näkökulmasta. Aineistoina ovat lähinnä kansalaisopistoille tehdyn kyselyn aineisto sekä Järvilakeuden kansalaisopiston yhteisöllisiin kehittämishankkeisiin liittyvät haastattelut.

Tässä esityksessä aihetta lähestytään kahden kehittämishankkeen ja niihin liittyvien haastatteluaineistojen kautta. Hankkeitten kuvaus tulee näillä näkymin olemaan väitöskirjassakin erillisenä liitteenä ja laajennan sitä jonkin verran myöhemmin. Haastatteluja jäsentävänä väljänä teoreettisena kehikkona käytän Ville Siivosen kuvaamaa rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomallia (Siivonen, V. 2005. Rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomalli. Sosiologia 3/2005, 222-233), koska se taustoittaa hyvin hankkeisiin liittyntä kehittämisidea.

Olin itse keskeisesti mukana toteuttamassa kahta ensimmäistä teatterihanketta ja olen myös valmistellut nyt (syksy -16) käynnistyvää kolmatta samaan aihepiiriin liittyvää hanketta. Erityisesti itseäni on askarruttanut, mikä vuosina 2003-2005 toteutetussa ”Virtuaalikunta Väkitukkola” –hankkeessa aiheutti sen, että siitä tuli monille hankkeessa mukana olleille niin mieleenpainuva kokemus, että sitä muistellaan vielä yli kymmenen vuoden jälkeenkin. Toisessa hankkeessamme (Väkihäyjä – omaleimainen ja kulttuurisesti verkottunut Järvilakeus) käytettiin hyväksi pitkälti samoja elementtejä kuin ensimmäisessäkin (jatkonäytelmä, opintomatkat), mutta samanlaista ikimuistoista vaikutusta tällä hankkeella ei enää osallistujilleen tuntunut olevan.

Pyrin hahmottamaan, mitä erilaisia tulokulmia hankkeitten kautta löydän sosiaaliseen pääomaan. Lisäksi haen vastausta siihen, miksi melko samantyyppiset hankkeet käytännössä kuitenkin toteutuivat hyvin eri tavoin ja erilaisin vaikutuksin. Aineistona käytän hankkeisiin liittyviä yksilöhaastatteluja ja ryhmähaastattelua. Kaikki haastateltavat olivat keskeisesti mukana hankkeitten toteuttamisessa.

2. Verkostot sosiaalisen pääoman ulottuvuutena

Sosiaalisen pääoman ulottuvuuksina mainitaan tavallisesti luottamus, normit ja verkostot.

Sosiaalista pääomaa käsittelevästä kirjallisuudesta on Woolcockin (2000: 25-48) mukaan löydettävissä neljä näkökulmaa: kommunitaristinen näkökulma, verkostonäkökulma, institutionaalinen näkökulma ja synergianäkökulma. Verkostonäkökulma korostaa ihmisten välisten yhteyksien tärkeyttä. Suhteet voivat olla paikallisten ryhmien tai organisaatioyksiköiden kuten yritysten välisiä suhteita. Sosiaalisen pääoman etujen ja haittojen välinen jännitys otetaan huomioon määritelmään kuuluvana ominaisuutena. Woolcock mainitsee esimerkkinä verkostonäkökulmasta tilanteen, jossa köyhiä yrittäjiä autettaessa joudutaan ensin turvautumaan perheenjäsenten ja vertaisryhmien sosiaalisiin voimavaroihin, jonka jälkeen vasta voidaan rakentaa laajempia ja autonomisempia siteitä ryhmän ulkopuolelle. Woolcockin mielestä verkostonäkökulman heikkoutena on se, että se jättää huomiotta sekä yhteisöjen roolin instituutioiden toiminnassa että valtion ja yhteisön väliset suhteet. (Woolcock 2000, 32-34.)

Yhdysvaltalaisista sosiologia Mark Granovetteria voidaan pitää sosiaalisen pääoman verkostoteorian perustajana (Ilmonen 2000, 17). Artikkelissaan *The Strength of Weak Ties* (1973) Granovetter tarkastelee sosiaalisten verkostojen merkitystä yhteisöille. Ihmisten väliset verkostot tai yhteydet voivat olla joko vahvoja (strong ties) tai heikkoja (weak ties). Vahvoihin siteisiin käytetään aikaa ja niihin liittyy kiintymystä, vastavuoroisuutta ja sitoutumista. Siteen vahvuuteen vaikuttaa käytetty aika, emotionaalinen kiintymys ja vastavuoroisuus. Mitä vahvempi sidos kahden yksilön välillä on, sitä suurempi määrä heillä on todennäköisesti samoja henkilöitä, joihin heillä on heikko tai vahva sidos. (Granovetter, 1973, 1361.) Yksilöt, joilla on paljon heikkoja siteitä, ovat parhaimpia levittämään innovaatioita, koska jotkut näistä heikoista siteistä tulevat olemaan paikallisia siltoja ”local bridges”. Ne yksilöt, joilla on vähän heikkoja siteitä, levittävät puolestaan innovaatiota vain klikin sisällä. (Granovetter, 1973, 1367–1368.)

Bowling Alone –teoksen johdannossa Putnam sosiaalisesta pääomasta puhuessaan nimeää erityyppiset verkostot sitoviksi (bonding) ja siltaa tekeviksi (bridging). Sitovat verkostot voidaan tulkita horisontaalisiksi ja siltaa tekevät verkostot vertikaalisiksi siteiksi. (Putnam 2000, 21-24.)

Granovetter (1973) puhuu sosiaalisten verkostojen sisältämisestä vahvoista ja heikoista siteistä: Hänen mielestään sosiaalisen pääoman kertymisen kannalta nimenomaan heikot siteet ovat oleellisia, sillä niitten kautta liitytään laajempiin sosiaalisiin verkostoihin. Vahvoissa siteissä luottamus on yleensä suurta, mutta ne saattavat olla hyvinkin sulkeutuneita, mikä on tiedon liikkumisen kannalta ongelma. (Granovetter 1973, 1362.)

Colemanille sosiaalisten verkostojen rakenteella on tärkeä rooli. Verkostot voivat olla joko avoimia taikka sulkeutuneita. Verkostojen tehtävänä on myös välittää tietoa. Tässä tarkoituksessa sulkeutunut ja tasa-arvoinen verkosto ei kuitenkaan ole tiedon leviämisen kannalta tehokkain. Avoimet verkostot ovat parhaita informaatioväyliä, vaikkakaan niissä ei voida tarkkailla toimijoita samaan tapaan kuin sulkeutuneessa verkostossa. (Coleman 1988, 102-108.)

Rakenteellisten aukkojen näkökulmasta verkostoissa kiinnostavia ovat taas puuttuvat suhteet. Burt käyttää tästä nimitystä rakenteellinen aukko: Rakenteellisella aukolla tarkoitetaan tilannetta, kun toimijalla on yhteys vähintään kahteen muuhun toimijaan, jotka eivät ole keskenään vuorovaikutuksessa. Jokainen kahden toimijan välinen puuttuva suhde on tilaisuus muille toimijoille kontrolloida heidän toimintaansa verkostossa. Keskeisissä verkostoasemissa sijaitsevat toimijat voivat myös käyttää aukkoja omaksi hyväkseen. (Burt 1992 8-9; 18-21.)

2.1. Rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomalli

Siivonen (2005) viittaa *Sosiologia*-lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan sosiaalisen pääoman teorioitten keskinäiseen (ainakin näennäiseen) ristiriitaisuuteen: koheesiota painottava näkemys näkee tiiviin sosiaalisen rakenteen tärkeänä, kun taas rakenteellisten aukkojen malli pitää puuttuvia suhteita sosiaalisen pääoman lähteenä. Siivonen pyrkii artikkelissaan osoittamaan, että nämä erilaiset mallit sosiaalisesta rakenteesta voisivat toimia myös samanaikaisesti. Siivonen käyttää tästä nimitystä rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomalli. Hän keskittyy artikkelissaan sosiaalisen pääoman rakenteelliseen ulottuvuuteen, jolla tarkoitetaan toimijoiden ja heidän välisten suhteittensa tai siteittensä välille syntyvää verkostoa. Toimijat voivat tarkoittaa sekä yksilöitä että organisaatioita tai ryhmiä, joilla on yhteyksiä toistensa kanssa. (Siivonen 2005, 222.)

Siivosen artikkelin lähtökohtana on kysymys, millainen sosiaalinen rakenne tuottaa sosiaalista pääomaa. Asiaa voidaan katsoa joko yksittäisen toimijan tai koko rakenteen näkökulmasta. Yksittäisen toimijan näkökulmasta kyse on siitä, millaista rakennetta kannattaa tavoitella oman sosiaalisen pääomansa maksimoimiseksi. Rakenteen kannalta asiaa katsottaessa pohditaan, millainen sosiaalinen rakenne optimoisi rakennetta rajaavan sosiaalisen pääoman – voidaan esimerkiksi miettiä, miten työntekijöitten keskinäiset suhteet tulisi järjestää, jotta organisaatio toimisi tehokkaasti. Siivosen mukaan on esimerkkejä, että tiivis sosiaalinen rakenne toimisi parhaiten yhteistyön suhteen ja rakenteellisten aukkojen malli kilpailutilanteissa. Hänen mielestään olisi kuitenkin tärkeämpää löytää keinoja sille, että kilpailua ja yhteistyötä voisi esiintyä samanaikaisesti. (emt., 223-224.)

Verkostojen välityksellä saatavat resurssit voidaan jakaa Linin (1982) mukaan instrumentaalisen ja ekspressiivisen toiminnan resursseihin. Instrumentaalinen toiminta tuottaa toimijalle etua, joka näkyy vaikkapa taloudellisena, sosiaalisena tai poliittisena menestyksenä. (Lin 1982, 131.) Ekspressiivisen toiminnan tuotokset puolestaan lisäävät elämänhallintaa sekä fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia eli liittyvät omien resurssien ja toimintakyvyn ylläpitämiseen (van der Gaag 2005, 15). Arkipäiväisen elämän tukemisessa ekspressiivisen toiminnan resursseilla on keskeinen merkitys, mutta sen korostuessa riskinä on puolestaan sosiaalinen segmentoituminen (Lin 1981, 145). Siivonen näkee tasapainomallin esiintymisen mahdollisena etenkin sellaisessa työryhmäorganisaatiossa, jossa edellytetään hyvää koordinaatiota ryhmien välillä (emt, 231).

2.2. Väkitukkolan verkostot

Etenkin hankkeissa toteutettujen jatkonäytelmien idea lähestyy sosiaalisen pääoman tasapainomallia: tavoitteenahan oli saattaa kanssakäymisiin toistensa kanssa aikaisemmin erillisinä toimineita teatteriryhmiä sekä liikuttaa myös alueen teatterikatsojia oman kunnan taikka kylän ulkopuolelle. Jatkonäytelmän onnistunut toteuttaminen vaati vähintään löyhää sidettä ainakin yhteen toiseen ryhmään, koska näytelmän täytyi sujuvasti jatkaa kesken jääneestä kohdasta. Väkitukkola-hankkeessa kukin ryhmä kävikin lähes poikkeuksetta katsomassa edeltävän jatkonäytelmän osan, laajemmalla alueella toimineessa Väkihäjylä-hankkeessa tämä ei aina toteutunut. Kirjoittajaryhmä pysyi kiinteämpänä ja yhtenäisempänä, vaikka siinäkin oli koko ajan pientä vaihtuvuutta.

Tutkin seuraavassa Väkitukkola-hankkeeseen liittyneiden yksilöhaastattelujen (tehty kesällä 2011) sekä kumpaakin hanketta puineen ryhmähaastattelun (tehty syksyllä 2012) antia rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomallin näkökulmasta. Haastattelujen tekeminen vasta seitsemän ja kahdeksan vuoden päästä hankkeen päättymisestä on perusteltavissa sillä, että osa hankkeen vaikutuksista on nähtävissä vasta vuosien myötä ja vain pieni osa välittömästi. Toki toinen eli Väkihäjylä-hanke oli vasta juuri päättynyt ryhmähaastattelua tehtäessä, joten siihen ei ollut samanlaista ajallista perspektiiviä kuin edeltäjänsä jo siinä vaiheessa oli.

Linin mukaan tiheä ja suljettu verkosto sopii erityisesti ekspressiivisten resurssien välittymiseen, kun taas avoin ja löyhä verkosto voi olla hyödyllisempi instrumentaalisen toiminnan kannalta (Lin 1999, 34; 2007, 10-11).

2.2.1. Instrumentaaliset resurssit

Teatteriryhmien keskinäiset kontaktit ja kontaktit kirjoittajaryhmän välille ilmentävät löyhää verkostoa: Haastatteluissa korostuu, miten hankkeen myötä tuli runsaasti erilaisia hyvän päivän tuttuja, joihin voidaan ottaa helposti yhteyttä. Läheisiäkin uusia ystävyysuhteita syntyi, mutta selkeästi vähemmän.

”No se oli semmoinen herättäjä, että voi tehdä yhdessä asioita, että voi tehdä sillä lailla draaman keinoiksi ja semmosen yhteistyön kautta tehdä täällstä, ottaa kantaa niinku tavallansa ja tehdä sitä erilaista teatteria. --- se toi yhteen kirjoittajat, ohjaajan, näyttelijät ja sitten yleisönkin, kun siinä oli sitä, että kysyttiin aina niitä mielipiteitä. ---Se oli niinku, että kuntarajojen yli ja sitten oli vielä, että eri toimijoiden kesken.” (PK)

Moni haastateltava mainitsee hankkeen hyötynä sen, että hankkeessa mukana olleet käyvät nykyään enemmän seuraamassa muittenkin teatteriryhmien esityksiä. Myös näyttelijöitä voidaan saada naapurikuntien teatteriryhmistä, mikäli omasta kunnasta ei löydy sopivaa roolihenkilöä. Tiedottaminen toisten ryhmien esityksistä on lisääntynyt ja esimerkiksi roolivaatteita saatetaan vaihdella ja lainata. Ohjaaja mainitsee omalta osaltaan yhtenä hankkeen vaikutuksena sen, että hänen on ollut tämän jälkeen helpompaa ottaa yhteyttä keihin tahansa teatteriharrastajiin alueella. Koska hankkeessa oli mukana eri-ikäisiä esittäjiä, myös tämä laajensi katsojakuntaa – nuoret tulivat katsomaan toisia nuoria ja vanhat vanhoja, oman suvun lisäksi. Nämä asiat koituivat hyödyksi ensisijaisesti kullekin teatteriryhmälle – oletettavasti myös realisoituneena taloudelliseksi pääomaksi, koska esityksille saatiin uusia maksavia katsojia:

”---kun sä oot käyny johonakin, niin sä voit mennä myähemminkin sinne samahan paikkahan muitakin esityksiä kattomahan” (HY/ rh)

”--- ja kun jää joku tyypit --- että mennähän toises näytelmäs kattomahan niitä samoja näyttelijöitä” (JK/rh)

Ohjaaja tiivistää hankkeen vaikutukset harrastajateatterikentälle seuraavasti:

Kyllä mulla päällimmäiseksi on vaan jääny kauheen hyvä mieli siitä, siitä että se on lisänny avoimuutta – niinku ryhmien kesken, jotenkin semmosta hyvää fiilistä. (KK)

Hankkeesta nähtiin olleen hyötyä myös jatkossa toteutuneelle kuntayhteistyölle, mitä kautta hyötyä koitui myös laajemmalti yhteiskunnalle:

”rajat meni matalammaks. Kulkeminen tuli helpommaks. Ihmisiin, toisen kunnan, toisen pitäjän alueella olevat ihmiset olikin mulle yks kaks tuttuja. Ja huomattiin se, että näähän, nää rajat on vaan niinku kartassa olevia rajoja. Kyllä mä ainakin haluan uskoa, että silloin, se on jollakin tavalla helpottanu, ja jos niinku kuntalaisia, siis ihan niin kun ketä tahansa jokka on voinu mielipiteensä sanoa siihen, että niin kuin kaikki on sanonu aivan varmasti mielipiteensä, mennäänkö me noitten kanssa vai eikö men mennä. Niin osallistuminen siihen keskusteluun on ollu ehkä helpompaa. Tai jollekin – ja myös se semmoinen jyrkkyys, että ehattomasti ei, on voinu joittenkin osalta tulla vähä pyöreämmäksi, ei oookkaan niin jyrkkä enää. Ja justiin se semmoinen, että on yhdessä jotain tehty, kulettu, eli ne rajat on ollu silloin matalat ja ne on jäänykin vähä matalammaks ku ne on ollu ennen.” (PL)

Hankkeen toiminta-aikana oli kuntaliitosten ohella vireillä yhteisen terveisyhtymän perustaminen, mikä sitten toteutuikin. Myös toinen haastateltava toteaa, että ehkä kuntaliitoskeskustelun esille tuominen kevyellä tavalla helpotti oikeaakin keskustelua – antoi kuvaa, että hankalistakin asioista voi keskustella ja huumori on tässä apuna.

Vaikkakin hankkeen vaikutukset aikaa myöten osoittautuivat suotuisiksi, oli sitä kohtaan kuitenkin alussa epäluuloja. Väkitukkolassa laajempi yhteistyö ja verkostojen lisääntyminen saatettiin nähdä myös joko uhkana tai mahdollisuutena: yhden teatteriryhmän osalta tunnistettavissa oli ensi alkuun

pelkoa siitä, että kansalaisopisto heikentää ryhmän toimintamahdollisuuksia, vie näyttelijät ja ansaitsemismahdollisuuksia. Toinen ryhmä puolestaan näki hankkeen myötä sen sijaan uuden ansaitsemismahdollisuuden – toisaalta ryhmä ei sitten kokenut, että solidaarisuus muita kohtaan olisi ollut tarpeen. Vaikkakin Lin korostaa instrumentaalisen toiminnan resursseja, hän kuitenkin myöntää, että liiallinen instrumentaalisen toiminnan ilmapiiri voi johtaa ryhmäidentiteetin ja solidaarisuuden katoon (Lin 1981,145.)

Ohjaajan mukaan ryhmien välillä on kuitenkin jo lähtökohtaisesti eroja siinä, kuinka avoin ryhmä on uusia näyttelijöitä ja uusia asioita kohtaan.

2.2.2. Espressiiviset resurssit

Haastateltavat näkivät hankkeessa myös runsaasti ekspressiivisiä eli hyvinvointiin liittyneitä vaikutuksia - yksi haastateltava toteaa, että ”onko sen hauskempaa ollu sitä ennen tai sen jälkeen” ja muistelee naurun määrää, mikä hankkeeseen sisältyi. Kun kysyin, mikä hankkeesta päällimmäisenä on jäänyt mieleen vielä seitsemän vuoden jälkeenkin, uusien tuttavuuksien lisäksi vastaus liittyi yleensä hauskuuteen:

”--- mulle on jääny kyllä ehdottomasti päällimmäiseksi mieleen, että se oli jotenkin hirveen hauskaa. Ja semmosta niinkun, mikä siinä oli niinku erityisen hauskaa, oli just ne ku yhdessä istuttiin ja ”ireootiin” (MV)

Hankkeessa teatteri toimi välineenä eikä tarkoituksena ollutkaan luoda mitään kuolematonta taidetta. Koska esitysten tahti oli nopea, ohjaajalla oli välillä liikaakin työtä. Kun kirjoittaminen oli ryhmätyötä, ei liioin voitu välttyä siltä, että teksti oli välillä keskeneräistä taikka epätasaista – tarkoitus kun kuitenkin oli, että jokainen voisi kokea osallistuneensa näytelmän tekemiseen ja liika stilisointi olisi tätä tunnetta helposti heikentänyt. Kun hankkeesta seitsemän vuotta sen päättymisen jälkeen keskusteltiin, keskustelussa painottuivat kuitenkin ylivoimaisesti eniten hankkeen positiiviset vaikutukset ja negatiiviset tunnot olivat vain lyhyitä muistumia.

Hankkeessa oli myös opetuksellinen elementti, joka liittyi omien resurssien lisääntymiseen:

”--- että sitten voi mennä seuraamahan muita näytelmiä kun tiäsi, tiäsi oman roolihenkilönsä, niin sitähan oli tosi kiva mennä kattomahan toiselle paikkakunnalle. Että minkäslaanen, kuinkas se sen roolin veti. Ja oliko se yhtään samaa tyyliä mitä oma rooli ja näin, olihan se tosi mielenkiintoosta.” (JK)

Toinen haastateltava muistelee erityisesti ryhmien yhteisesiintymistä:

Ja sitte oli jännä nähä se, ku oli niitä samoja ihmisiä siellä lavalla, että miten joku toinen teki sen saman työn. Vaikka oli joku Saima siellä ja – se oli kolme eri Saimaa, tai neljä eri Saimaa, ja kaikki oli erilaisia.” (KA)

Hanke antoi myös mahdollisuuden kokeilla itselle uusia asioita – läheskään kaikki mukana olleet eivät olleet aikaisemmin kirjoittaneet näytelmätekstiä taikka olleet esiintyneinä näytelmissä mukana.

2.3. Valloittava Väkitukkola

Rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomallia mukaillen Väkitukkolassa oli tavoitteena, ettei hankkeen myötä uhattaisi yhteisön tiiviyyttä, mutta kannustettaisiin kuitenkin luomaan laajempiakin verkostoja. Tämä tuntuisi onnistuneen, etenkin kun tilannetta tarkastellaan pidemmän ajanjakson

jälkeen – kun hankkeesta oli haastattelujen aikaan kulunut jo likemmäs kymmenen vuotta, kaikkien haastateltavien mukaan erilaisten verkostojen määrä alueella oli kasvanut hanketta edeltäneeseen aikaan verrattuna, mikä nähtiin selkeästi hankkeen ansioksi.

Mikä sitten aikanaan sai lähtemään hankkeeseen mukaan? Koska näytelmä ei vaatinut pitkää sitoutumista, siihen saattoi helposti lähteä mukaan myös kokeilumielessä. Ainakin uusille näyttelijöille taikka pidemmän aikaa näytelmäharrastuksesta poissa olleille oleellista oli se, että kynnyks mukaan lähtemiseen oli riittävän matala:

”---itelle tietysti se oli sopiva aika. Niin kuin että olin tullu paikkakunnalle takasin---- -kukahan mua siihen, mun mielestä joku mua rupes siihen houkuttamaan. En muista kuka, mutta oli jotenkin pieni kynnyks lähteä siihen.”
(ML)

” --- oli ainakin matala kynnyks lähtiä niin kun tavallansa mukahan kattomhan, ei tarvinnu peliätä, että tämä nyt on koko illan näytelmä ja se on mun vastuulla tämä koko homma. --- vähä toisella tyylillä sitä harjoiteltihin. Että olis tavallansa matalampi kynnyks tällääsien uusien tulla koittamhan kattoo minkäläasta toimintaa on tämä harrastajateatteri.”(JK)

Koska hankkeen yhtenä tavoitteena oli verkostojen lisääminen, myös puitteisiin oli kiinnitettävä huomiota – tämä saattoi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että esitysten jälkeen oli yhteinen kahvitus, jonka yhteydessä oli helppoa mennä juttelemaan. Kynnyks mennä jututtamaan toista, aikaisemmin ventovierasta harrastajanäyttelijää oli matala myös siksi, koska roolihahmot olivat samoja jaksosta toiseen – näytelmässä Tuukan roolin yhdessä kunnassa esittänyt näyttelijä toteaa:

Niin, ei tarvinnu niinku viarahan kans mennä puhumahan. Oli helppo mennä juttelemahan, kun sai mennä Tuukkaa haastattelemaan. ” (JK)

Kuntaliitosaiheen humoristinen käsittely vei näytelmää ajoittain kohti karnevalismia, joka ajatuksena viehätti ainakin joitakin ja edesauttoi mukaan lähtemistä:

Kyllä se varmaan oli se kokeilunhalu ja tuollainen, että sitten se kun kuntaliitos oli niinku tulossa joka paikkaan--- ‘komedioida` periaattees että, päättäjien hulluutta ja typeryyttäkin” (SK)

”--- minusta vähä oli semmonen luova hulluus ja semmonen niinku tavallaan yhdessä tekemisen meininki. --- Siinä oli jotenkin semmonen henki, että kaikki järjettömätkin ajatukset sai --- ja välillähän ne meni aivan överiksi ne jutut ja sit niistä kuitenkin jäi jotakin aina, aina. Ja se oli niinku tälleen, käsikirjoittajan näkökulmasta ylivoimaisesti parasta koko hommassa. ” (MV)

Mihail Bahtinin tunnetuksi tekemä karnevaalin käsite painottaa huumoriin sisältyvää vallitsevien käsitysten murtamisen ja rajojen rikkomisen mahdollisuutta. Karnevalismissa on keskeistä valtasuhteen kääntäminen nurin. Virallisten juhlien vastakohtana karnevaali ikään kuin juhli tilapäistä vapautumista vallitsevasta järjestyksestä; hierarkisista suhteista, normeista ja kielloista. Karnevaalitorilla kaikki katsottiin tasavertaisiksi. (Bahtin 1995 [1965], 6–7; 9-12).

Yksi haastateltavista pohti mahdollisuutta soveltaa Väkitukkolassa toteutettua ideaa myös muihin asioihin kuten ympäristön viihtyisyyteen. Hän kuitenkin totesi, että tässäkin tapauksessa hankkeella pitäisi olla jokin moottori kuten opisto, joka hanketta pitäisi kuosissa ja yllä.

2.4. Pikkuusen häjympi Väkihäjäjä

Oletuksena oli, että Väkitukkolassa jo kerran testattua toimintamallia jatkonäytelmästä voitaisiin kohtalaisen vaivattomasti soveltaa laajentuneella opistoalueella eli kuntaliitoksen jälkeisessä uudessa Kauhavassa, Lappajärvellä ja Evijärvellä. Fuusion myötä Vimpelin kunta oli siirtynyt eri opistoon vuoden 2009 alusta, mutta väkimäärältään selkeästi suurempi Kauhava oli tullut tilalle. Entisen Järvisseudun Opiston alueen asukasluku ennen fuusiota oli runsaat 12 000 asukasta ja uuden Järvilakeuden asukasluku puolta suurempi eli noin 24 000 asukasta. Uusi opistoalue oli myös maantieteellisesti laajempi kuin Järvisseudun Opisto.

Tilanne oli alueella myös muuttunut sikäli, että teatteritoiminta oli vilkastunut Väkitukkolan ajoista ja erilaisia näytelmäprojekteja oli ollut enemmän ja niitä oli myös suunnitteilla. Ensimmäisessä jatkonäytelmässä kuntaliitos oli ollut ajankohtainen ja mielipiteitä herättävä aihe. Oikeitten kuntaliitosten tapahduttua ei vastaavaa, yhtä ajankohtaista ja puhuttavaa näytelmän aihetta keksitty. Uuteen näytelmään aiheeksi otettu tuulivoimalan rakentaminen oli kyllä juuri tulossa ajankohtaiseksi, mutta se ei aiheena liikuttanut koko aluetta siinä määrin kuin kuntaliitos.

Jatkonäytelmän kirjoittamiseen saatiin kirjoittajia mukaan, mutta huomattavasti vähemmän ja heikommin sitoutuneina kuin ensimmäisen näytelmän aikana. Esityksiin lähti kyllä mukaan nytkin uusia näyttelijöitä ja erityisen hyvänä koettiin se, että näytelmässä oli mukana opistossa toimiva kevyen musiikin yhtye, joka osaltaan vei juonta aina eteenpäin. Tästä huolimatta Väkihäjäjästä jäi aikaisemmassa projektissa mukana olleille valjampi tunnelma ja yleinen käsitys oli, että kaikilla oli Väkitukkolan aikaan ollut virtaa enemmän:

Se oli jotenkin sellainen tekemisen meininki --- ja oli aika helppo värvätä niitä porukoota siihen vanhaan. Tämä oli jotenkin vähä niinku kivireen vetoa, liika kovan työn takana. ---- En tiärä sitten, onko tämä maailma niin paljon muuttunu , niin täs muutaman vuaren sisällä, että ihmisillä on tullu aina vaan enemmän ja enemmän kiirus. (JK/rh)

Toisen näytelmän toteutus oli myös siinä mielessä hieman erilainen kuin ensimmäisen, että äänestykset esitysten välillä jätettiin pois. Ehkä ajatuksena oli, että internetin käyttö oli jo vakiintunut eikä äänestyksillä saataisi mitään lisäarvoa. Tämä oli ehkä kuitenkin virhe – yksi haastateltava muistutti, että jälkepäin yleisö muisti kuitenkin nimenomaan sen, että he olivat saaneet vaikuttaa äänestämällä juonen sisältöön ja uudessa hankkeessa tätä mahdollisuutta ei ollut. Haastateltavat pohtivat, että hankkeen idea ei välttämättä auennut kaikille vetäjillekään – esimerkiksi Väkitukkolassa samankaltaisina toteutetut roolihahmot eivät uudessa hankkeessa pysyneet kuosissaan, vaan saattoivat vaihdella osasta toiseen, niin että niitä oli vaikeampi tunnistaa.

Oleellinen ero aikaisempaan jatkonäytelmään verrattuna oli tiedottamisessa: koska paikallislehti Järvisseudun Sanomat oli Väkitukkolassa yhteistyökumppanina, tiedottamista oli runsaasti hankkeen kaikkien käännteitten aikana – opiston toiminta-alue oli nimittäin lehden päälevikkialuetta. Myös Järvisseudun Sanomissa pakinoineella, näytelmästä tutuksi tulleella Räivän Topilla oli oma roolinsa siinä, että mielenkiinto hankkeeseen pysyi yllä sekä tekijöillä että katsojilla. Mielenkiintoa nostatettiin siis useilla ja uusillakin tavoilla. Alueen laajennuttua myös paikallislehtien määrä kasvoi eikä hanke enää saanut samaan tapaan erityiskohtelua tiedottamisen osalta mitä aikaisempi Väkitukkola.

Ehkä on väistämätöntä, ettei joitakin asioita vain voi toistaa:

No siis tosi kiva että nyt tehtiin vielä sitä Väkihäjylää, sitä samantyylistä projektia. Tuota niin niin, mutta tuo oli jotenkin niin erityinen tuo – Väkitukkola – että vaikka kiva oli tämä jälkimmäinenkin projekti, niin tuo on jäänyt semmoseksi sydäntä lämmittäväks (ML)

Toinen haastateltava totesi yksikantaan, että uusi hanke ei vetänyt sen takia, kun ”se oli jo tehty”:

--- se on varmaan se semmonen jonkun asian ainutkertaisuus, jota ei voi toistaa. --- että mä en voi kokea mitään samaa. (PL)

--- sen vaan täytyy olla vaan niin, että niinku oikiat ihmiset kohtas oikeaan aikaan, se on joku sellanen, että se sitten levis se, ja niinkun toinen pyysi toista--- (PK)

Haastateltavat pohtivat myös sitä, että ehkä Väkitukkola-projektista oli jo saatu se mitä oli haluttu: kun oli jo saatu kokemus toisiin tutustumisesta, ei uudella hankkeella enää ollut tätä uutuusarvoa. Yksi houkutin Väkitukkola-hankkeeseen lähtemisessä oli kuitenkin aikanaan ollut sen uutuus.

Ruuskanen (2007) toteaaakin, että koska sosiaalinen pääoma on kontekstisidonnaista, myös sen tuottamat tulokset riippuvat verkostoista ja niistä olosuhteista, joissa verkostot toimivat. Vaikutusta on myös sillä, kuinka yhtenäinen verkosto on kulttuurisesti tai normeiltaan. (Ruuskanen 2007, 320-321.) Pohtia voi sitäkin, mikä vaikutus hankkeitten eroihin oli sillä, että toinen hanke toteutettiin kulttuurisesti epäyhtenäisemmällä ja laajemmalla alueella, jossa puhuttiin muun muassa kahta erilaista murretta. Pidempää pohdintaa vaatisi se, voiko taustalla olla syvällisempiä alueitten välisiä kulttuurieroja: Ruuskanen toteaa, että ”verkostojen ja vastavuoroisuuden normien olemassaolo ei riitä yhteistyön syntymiseen, mikäli instituutiot ja kulttuuri tukevat yksilöllistäviä toimintamalleja. Voi nimittäin olla myös niin, että vastavuoroisuuden normit itsellisyyttä korostavassa kulttuurisessa mallissa koetaan pikemminkin rajoitteena kuin resurssina, jolloin kiitollisuuden velkaan tai vastavuoroisuuden varaan jättäytyminen koetaan epämukavana.” (Ruuskanen 2000, 115.)

2.4.1. Väkihäjylä ja verkostoasema

Burtin mukaan henkilön asemalla verkostossa on suuri merkitys: Keskeinen verkostoasema on hyödyllinen etenkin tiedonsaannin kannalta, sillä toimijalla on hyvä mahdollisuus saavuttaa ja kontrolloida informaatiota. Hän saa myös verkostojensa kautta hyödyllistä tietoa muita nopeammin ja enemmän ja hänelle kertyy kontakteja tahoihin, jotka auttavat tiedon hyödyntämisessä. Koska toimijalla on keskeinen asema, myös häntä itseään koskevaa informaatiota ja suosituksia välitetään herkästi eteenpäin. Toinen keskeisen verkostoaseman hyöty liittyy aseman mukanaan tuomiin kontrollimahdollisuuksiin. Verkostossa keskeisessä asemassa oleva toimija voi toimia välittäjänä verkoston muitten jäsenten välillä ja hallita sosiaalisen rakenteen aukkoa, joka näitten välille muodostuu. Hän voi myös säädellä muiden välillä kulkevaa informaatiota ja saada näin kilpailuetua muihin nähden. (Burt 1992, 30-32.)

Ryhmähaastattelussa yhtenä aiheena pohdittiin jatkonäytelmien eroja ja yhtäläisyyksiä. Yleinen käsitys oli, että toinen näytelmä oli hajanaisempi toteutukseltaan ja tämä johtui sitoutumisen puutteesta:

Se on olennaanen osa. Se on että kun siihen sitoutuu, ja tiätää että muut sitoutuu, niin ei halua olla se heikoon lenkki. Että kyllä se on olennaanen osa se sitoutuminen. (VM/rh)

Vaikkakin näyttelijät näkivät, että osallistujillakin on vastuuta sitoutumisessa, ohjaajan roolia pidettiin kuitenkin hyvin tärkeänä:

--- sillä ei sitä auktoriteettia ollu --- sen olis pitäny sitten heti sanoa, että ja nyt osaatta tekstit silloon ja silloon. Ja jos ei kaikki oo paikalla ja silloin harjoittelahan kun kaikki on paikalla. Siälä oli monet harjootukset, jotka, niin siälä istuttihin ja orotettiin ja sitten ei tullu väkiä ja sitten paikkaroolia tehtiin--- (VM/rh)

Kirjoittajajoukkokaan ei ollut tiivis ja sama hajanaisuus näkyi välillä senkin toiminnassa:

---ku oli kuitenkin aikatauluja ja jotain sovittiin, että sitten se tarina menis näin ja sitten se – tulikin heti kakstoista sivua jotain aivan muuta. Niin ei niinku kerta kaikkiaan jaksanu, pystyny selvittämään---- (PK)

Ohjasin itse kirjoittajaryhmää ja koin tehtävän välillä huomattavan haastavaksi –ainakin kun vertasin sitä edellisen jatkonäytelmän kokoamiseen. Myös kirjoittajien vähäinen määrä toi oman rasitteensa kirjoitusurakkaan. Jälkikäteen ajatellen olisin voinut olla itse aktiivisempi pitämään yhteyttä ohjaajan kanssa, niin että olisimme paremmin jakaneet saman käsityksen näytelmän toteuttamisesta.

Toisessa jatkonäytelmässä näkyy mielestäni käänteisenä Burtin mainitseman keskeisen verkostoaseman merkitys: koska ohjaaja oli tekemisissä kaikkien teatteriryhmien kanssa, hän olisi voinut enemmän hyödyntää keskeistä verkostoasemaansa ja oletettavasti tämä olisi myös parantanut sitoutumista näytelmän toteuttamiseen. Aikaisempaan jatkonäytelmään oleellisesti liittynyt uusien verkostojen syntyminen jäi näin huomattavasti vähäisemmäksi. Käytännössä tämä näkyi esimerkiksi niin, että suurin osa jatkonäytelmässä mukana olleista näyttelijöistä ei ainakaan haastateltavien mukaan käynyt katsomassa muitten ryhmien esityksiä.

Siivonen toteaa, että ”rakenteellisten aukkojen malli mahdollistaa tehokkaan tiedonkulun ja koordinoinnin, kunhan vain välittäjäasemissa olevat toimijat eivät käytä asemaansa väärin” (Siivonen, 232). Kun asia käännetään vastakohdakseen, voidaan varmaan todeta, että oikein käytettynä rakenteellisten aukkojen malli sen sijaan mahdollistaa tehokkaan tiedonkulun ja koordinoinnin, jolloin kaikki yksittäiset toimijat voivat toimia koko sosiaalisen rakenteen hyväksi. Tasapainomallisissa negatiivinen sosiaalinen pääoma ja väärinkäytösten riskit ovat alhaisimmillaan. Vaikka rakenteellisia aukkoja onkin, koheesio on riittävän korkea suuntaamaan toimijoita kokonaisuuden kannalta edulliseen suuntaan. Rakenteelliset aukot kuitenkin pienentävät koheesion riskejä, eli sitä, että tiiviit alaryhmät eristäytyvät tai alistuvat normien väärinkäyttöön. (emt, 232.)

2.4.2. Pohjalaisia-musikaali ja avoimet ovet

Väkihäjylä-hankkeeseen liittyi myös Pohjalaisia-musikaalin toteuttaminen laajassa yhteistyössä. Musikaali oli pienen kylän nuorisoseuralle vaativa ponnistus. Kuten yleensä, kansalaisopisto antoi hankkeelle tukea ohjauksen muodossa, tällä kertaa sekä teatterin että musiikin osalta, mutta nuorisoseura huolehti itse muusta. Ryhmähaastattelussa oleelliseksi pohdinnan kohteeksi muodostuikin, mikä sai ihmiset osallistumaan musikaaliprojektiin niin laajasti yli kylä- ja kuntarajojen. Musikaalia ei olisi missään tapauksessa voitu toteuttaa oman kylän esiintyjävoimin ja vakiintuneitten esiintyjien lisäksi mukaan oli saatava myös uusia esiintyjä.

Haastattelussa korostui se, että myös uusien ja vierailta paikkakunnilta tulevien esiintyjien oli helppo tulla Ylikylän nuorisoseuralle. ”Oli ihan kuin olis kotia tullu” oli yksi uusi näyttelijä kommentoinut. Sosiaalisen pääoman tasapainomallin kannalta ajatellen tilanne oli se, että uudet ja etäämpää tulevat esiintyjät tuli saada helposti sulautumaan vakiintuneen perusnäyttelijäkunnan keskuuteen. Sosiaalisen pääoman käsittein tarvittiin siis samaan aikaan sekä sitovaa että yhdistävää sosiaalista pääomaa.

Haastattelun perusteella avaintekijä oli avoimuus. Avoimuus tarkoitti sekä avoimuutta uusia ihmisiä ja ilmiöitä että myös oppimista kohtaan.

Ryhmähaastattelussa pohdittiin, mikä yleisesti ottaen vaikeuttaa johonkin uuteen ryhmään mukaan menemistä:

Yhtä näyttelijää lainatakseni, se sanoo että siälä oli näytelmä alakamas ja hän meni kysymhän, että olisko tuata mitään roolia. Niin sanothin, että ”Voi kuule, meidän joukos on niin hyvä näyttelijöitä, ettei täs enää uusia tarvita!” (VM/rh)

Avoimuus uuden oppimiseen edellyttää valmiutta erilaisten mielipiteitten kohtaamiseen – jos kuuntelee vain tuttuja ja sukulaisia, niin voi hyvin riittääkin, että osaa pelkästään vuorosanat ulkoa. Jotta harrastuksessa kehittyi, piti nostaa rimaa vähän ylemmäksi:

--- tuli joukkohon sitten vähä nuorempaa porukkaa ja pantihin näytelmälle vähä enempi haastetta, tuli ohjauksellista ja tätä muuta haastetta. Siälä rupes tulemahan sellaisia ohjaajia, jotka rupes vähä enempi vaatimahankin. Näyttelijäporukka rupes vähä karsiintumahan--- jotka siälä pelkästensä oli kun osas roolin, niin ne jäi pois. Siinä oli vähä pakon sanelemaakin sitten, että tarvittihin apuja vähä siältä ja täältä. (JK/rh)

Paradoksaalista kyllä, riman kohottaminen vaikuttaisi lisäävän avoimuutta ottaa mukaan myös uusia ja kokemattomia näyttelijöitä. Ehkä taustalla on tietoisuus siitä, että kukaan ei ole valmis harrastuksessaan ja että aina voi oppia uutta. Tämä asenne helpottaa myös uusien näyttelijöitten mukaan tuleamista. Yksittäisen uuden tulokkaan on helpompaa tulla joukkoon mukaan, kun tietää, ettei joudu yksinään vastuuseen tehdyistä taikka tekemättömistä asioista:

--- mä oon aina justhin näytelmähommas tykänny siitä, että porukalla teherhän ja porukalla onnistutahan (JK/rh)

3. Lopuksi

Haastatteluihinkaan paneutuminen ei antanut lopullista ratkaisua siihen, mikä runsaan kymmenen vuoden takaisessa hankkeessamme niin viehätti. Ehkä parhaat asiat eivät olekaan helposti toistettavissa. Jäin miettimään myös sitä, mikä merkitys toisen hankkeemme toteutumiseen oli sillä, että se toteutettiin uudella yhteistyöalueella. Järviseudun ja Kauhavan-Härmäin alueet poikkeavat toisistaan sekä historiallisesti, kulttuurisesti että murteiltaan. Ryhmähaastattelussa sivusimme näitä aiheita, mutta haastattelutilanteessa en huomannut tarttua aiheeseen tarkemmin. Jos haluaisin syventää haastattelun antia, tämä pohdinta saattaisi vielä olla tarpeen.

Kiintoisa havainto oli, kuinka tärkeänä harrastajateatterilaiset pitivät ohjaajan roolia. Jäin myös pohtimaan, miten sosiaalisen pääoman oppeja voisi jatkossa soveltaa laajemminkin kansalaisopiston toimintaan – kun rahoitukseen on tulevana vuonna tulossa leikkaus, niin ehkäpä sosiaalinen pääoma voisi hiukan leikkausta paikata?

LÄHTEITÄ:

- Bahtin, Mihail (1995 [1965]): Francois Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru. Kustannus Oy Taifuuni, Helsinki.
- Burt, R. (1992). Structural Holes. The Social Structure of Competition. Cambridge.
- Coleman, James S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology 94, 95-120
- Putnam, Robert D. (2000) Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster, New York.
- Ruuskanen, Petri (2000). Luottamus verkostotalouden laidalla. Teoksessa Ilmonen K. (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä
- Siivonen, V. 2005. Rakenteellisen sosiaalisen pääoman tasapainomalli. Sosiologia 3/2005, 222-233
- Simpura, J. (toim.) Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakes, raportteja 252. Helsinki: Gummerus, 25-56
- Van der Gaag, Martin (2005). Measurement of individual social capital. Amsterdam: 172
- Woolcock, M., 2000. Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Teoksessa Kajanoja, J. & Simpura, J. (toim.) Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakes, raportteja 252. Helsinki: Gummerus, 25-56